

(PLECS)

D'HISTÒRIA LOCAL

159

Directors: Ramon Arnabat (URV),
Josep Santesmases (CCEPC)
Producció: L'Avenç
Disseny original: Canseixanta
Trià de novetats: Pineda Vaquer,
Carles Barrull (IRMU)
Dipòsit legal: B. 47.520-76
ISSN 2339-6997

CONTINGUTS

EDITORIAL: El paper dels sindicats...	1
TEMES 1: El fracàs del sindicalisme ...	2
TEMES 2: El rol dels sindicats ...	5
TEMES 3: La cooperació de segon ...	8
PATRIMONI: La societat de ...	11
RESSENYES	12
TRIA DE NOVETATS	14
NOTICIARI	16

Plecs d'Història Local és una revista trimestral que publica articles originals de recerca i reflexió sobre història local i comarcal i en divulga la producció editorial i les activitats en l'àmbit territorial de les terres de parla catalana.

ANTONI GAVALDÀ. Universitat Rovira i Virgili, Grup Ideologies i Societat a la Catalunya Contemporània (ISOAC)

EL PAPER DELS SINDICATS AGRÍCOLES. INTERESSOS ECONÒMICS SEGRESTATS PER LA POLÍTICA

No podem dir pas que no tinguem suficients estudis dels sindicats agrícoles. Des de la dècada dels anys vuitanta del segle passat la bibliografia és copiosa i de qualitat. Tanmateix, però, la vertebració dels sindicats agrícoles

necessita encara més veus que analitzin la simfonia econòmica al costat de la social, perquè no podem descuidar el fet que les societats agrícoles han estat punt de confluència per les economies particulars i de la zona, però també han estat el ressò de la unió i del desacord, de la paraula i del silenci.

És per això que avui des de *Plecs* portem tres temes per avançar un pas més i visualitzar les arestes de la unió de persones i de famílies en el tronc comú de la cooperació. Ja prou sabem que de sindicats i societats en van sortir com bolets en època bona, però que les èpoques de sequera i les ventades fan que en quedin només els bons. Els treballs d'avui volen abastar realitats d'un país plural, no uniforme. Descobrir els matisos fa que la coneixença sigui més àmplia. Un dels treballs parla de l'associacionisme gironí a redós de l'Església, organisme que va captar com pocs el que s'hi jugava en l'envit de creació i consolidació de sindicats. L'àmbit d'acció permet comprovar que va ser

una agrupació de conveniència ideològica que es va fondre com un bolado pel trencaclosques social que hi havia a la societat. Aquest treball permet fixar les bases del que està per fer a escala catalana i aporta la pista clara del que succeí en una diòcesi. El segon treball abasta un període més

curt, conflictiu, en temps de guerra, i permet veure que la lluita pel domini dels sindicats va ser descarnada entre els qui ostentaren el poder rabassaire i els que ben aviat el perderen. Permet entrellucar que el monolitisme no existí i que els excessos d'alguns s'intentaven suavitzar per altres, de tarannà cooperativista, la qual cosa demostra que on hi havia un bon pòsit l'actuació va anar d'acord amb la normalitat. El tercer treball aborda un tema de postguerra i permet entendre que el rebrot de la unió, decidida des de dalt, no sempre actuà d'acord amb les orientacions que rebia, de docilitat. És significativa la connexió tarragonina que planta cara al sistema en el camp econòmic i el social. L'herència de ser la província més cooperativa d'Espanya demostraria que si bé les cendres dels sindicats agrícoles eren palpables, la força de la unió trencava esquemes en nom d'uns sindicats agrícoles que el que volien era subsistir per viure amb una certa dignitat. ■

El franquisme al servei de la causa. Acte sindical a la província de Tarragona. Font: Cedida per Unió Corporació Alimentària, AUAC.

temes-1)

PERE BOSCH I CUENCA. Historiador i periodista

EL FRACÀS DEL SINDICALISME AGRARI CATÒLIC A LA REGIÓ DE GIRONA (1918-1936)

El 15 de març de 1930, el *Butlletí de la Federació Sindical Agrària* de Girona reproduïa una estadística en què es comptabilitzaven les associacions agràries de la província i el nombre de socis de cadascuna. Si contrastem aquestes dades amb la relació que apareixia en la primera pàgina de la publicació, més de la meitat (49, d'un total de 76) estaven adscrites a la Federació i, per tant, podien catalogar-se (amb tots els matisos que vulguem) com a catòliques. Segons la mateixa font, els sindicats adherits aplegaven uns 6.100 associats, poc més de la meitat dels que recollia la globalitat del cens (el 51,84 %). Si ens atenem a la magnitud d'aquestes dades, doncs, era ben comprensible que els seus directius proclamessin amb evident satisfacció, que «som nosaltres els representants propis de l'Agricultura en nostre Bisbat».¹

La Federació Sindical Agrària de Girona (d'ara endavant, FSA) s'havia creat el 1918, val a dir que amb un cert retard respecte a les seves homònimes catalanes.² En poc temps, però, va esdevenir la més potent del nostre país: tres anys després de la seva fundació, ja comptava amb 60 sindicats adherits; i la xifra encara s'enfilaria fins als 64 el 1925, el moment de màxima expansió. L'any anterior, les compres col·lectives havien superat el milió de quilos, el rècord de la secció; mentre que les operacions de crèdit, supeditades als sobrants de les caixes adherides, s'havien situat en xifres molt més modestes, tant pel volum com pels crèdits concedits.³ Les dades se situaven molt lluny de les que oferien les seves homònimes castellanes o navarreses, però superaven amb escreix la resta de federacions catalanes.

Les febleses

En realitat, qualsevol observador imparcial hauria pogut compartir la proclama triomfalista que hem citat més amunt. Però, sense negar el pes de l'opció catòlica en el conjunt del sindicalisme agrari gironí (la zona on va arrelar amb més força del nostre país), una anàlisi acurada de la realitat ens indica prou bé fins a quin punt la seva força se sustentava en unes bases ben precàries. D'una banda, perquè algunes de les entitats més potents havien decidit mantenir-se al marge de la FSA. No deixa de resultar simptomàtic, en aquest sentit, la resposta que van donar alguns dels sindicats convidats a participar en l'acte de constitució.

El rector d'Espolla, per exemple, reconeixia que la junta directiva no volia «entrar en la Federació, perquè, dicen, puede tener fines políticos». I, més endavant, puntualitzava que «la razón que alegan para no entrar en la Federación no es “los fines políticos”. Si *est fructibus eorum* han de ser juzgados, hare de cambiar la palabra “políticos” por la de “religiosos” y así la única razón es porque “la Federación es demasiado clerical” [...]».⁴ La reacció revela clarament que el problema no era la unió, sinó qui la impulsava. Els problemes, però, no venien només dels sindicats aconfessionals, sinó també dels catòlics que, o bé no es decidien a ingressar-hi (com és el cas del de Lloret de Mar) o bé participaven dels serveis comuns d'una forma ben modesta (tal com succeïa amb el de Banyoles).

L'altra feblesa cal vincular-la amb el model de creixement. Hom va optar, des de bon començament, per una cursa frenètica per crear nous sindicats que aturessin l'arrelament del sindicalisme àcrata, sobretot al pla

Inauguració de la farinera del Sindicat Agrícola de Banyoles, amb el consiliari de l'entitat, Pere Dausà.
Font: ACPE / Fons d'imatges.

d'Olot, on s'havia manifestat amb cruesa un conflicte entre masovers i propietaris.⁵ Tal com proclamava el consiliari del Sindicat Agrícola de Banyoles, Pere Dausà, «cal anar de pressa a fundar sindicats a on els pagesos s'hi sentin emparats, protegits i defensats [...]».⁶ De fet, 29 dels 36 sindicats que van incorporar-se a la FSA de Girona entre el 1919 i el 1921 havien estat creats o refundats durant aquells mateixos anys; 12 d'ells corresponien a l'actual comarca de la Garrotxa. Al cap d'uns quants anys, bona part d'aquestes entitats tenien una base social i una activitat ben esquistades i havien esdevingut autèntics fòssils associatius, sense capacitat d'aportar res a la Federació.

L'exemple de Banyoles

Les febleses del sindicalisme catòlic no només es desdobren quan es repassa el pes o les activitats de les federacions, sinó també quan se situa el focus d'atenció en els sindicats més dinàmics. El Sindicat Agrícola de Banyoles n'és, probablement, l'exemple més paradigmàtic. Al final del 1919, l'entitat s'havia convertit en el principal aparador del catolicisme social. Les dades que reflectia la memòria d'aquell any eren espectaculars: 1.469 socis repartits entre més de 113 pobles de tot el bisbat; una finca en propietat que permetia encabir una farinera i tot un seguit de serveis i maquinària agrícola; una carnisseria; un saló teatre i un cafè; una àmplia oferta d'assegurances del bestiar; una secció de compravendes col·lectives o una caixa rural. Tal com remarcava el president de la FSA de Girona, Jaume Rosich, «[...] aquí, en la nostra província, tots els qui volem donar un pas en actuació sindical agrària, hem de consultar allò que heu fet a Banyoles [...] per a prendre'n model».

El Sindicat, però, va haver de fer front a l'oposició dels principals propietaris locals, en bona part provocada per l'intent de trencar el monopoli de la fabricació de farina.⁷ En tot cas, es tractava d'un enfrontament ben poc exemplar per un sindicat que predicava la germanor entre les diferents classes socials.

Aquesta actitud, juntament amb l'apatia de la major part dels propietaris, va provocar que, a poc a poc, el consiliari abandonés el seu discurs conciliador i plantegés amenaces ben contundents: «donem paraula que els pagesos s'associaran de pressa, i ho faran amb els propietaris, sense els propietaris o contra els propietaris. Aquests són els qui, amb la seva actitud, han d'escollir-ho». Les amenaces no només es referien al model d'associacionisme, sinó també a les relacions que els propietaris mantenien amb els conreadors: «cal notar que l'estat actual de coses tampoc pot continuar, i raó tenen els masovers i parcers de demanar una justa legislació agrària que defensi els seus drets i els protegeixi contra els intolerables i fins inhumans abusos que en l'actualitat cometen molts propietaris».⁸ No resulta gens estrany, si ens atenem a aquest tipus de missatges, el fet, aparentment paradoxal, que pocs dies després de la proclamació de la República alguns socis impulsessin un sindicat que s'acabaria convertint en l'embrí d'una federació de sindicats agraris de les comarques gironines.⁹ El seu programa seria, en un començament, clarament deutor del catolicisme social, però s'aniria perfilant i radicalitzant amb el pas del temps.

Els problemes no venien només per l'apatia o l'oposició ferotge d'alguns propietaris, sinó també del model de sindicat que s'havia bastit. Tot i que el consiliari s'havia declarat contrari a la «confessionalitat imprudent», ben aviat es va fer evident que les fidelitats que havia aconseguit establir no havien vingut per l'atracció de l'evangeli, sinó pels serveis que oferia i, sobretot, pel trencament del monopoli de la farinera. Tot plegat va provocar que el mateix consiliari forqués la junta directiva a emprendre, a partir del 1920, una reestructuració a fons de l'entitat. Tal com afirmava en una intervenció, «com que el nostre ideal no ha estat mai el d'una gran casa de comerç o d'indústria, sinó d'una gran obra social, la Junta abans d'emprendre resoltament els projectes que té anunciats creu absolutament indispensable fer una depuració del Sindicat». El resultat d'aquesta reestructuració fou, com es

Portada d'un exemplar del portaveu de la FSA de Girona. Font: Col·lecció particular.

temes-1)

pot suposar, un descens notable en el nombre d'associats, que es va reduir a poc més de la meitat en només tres anys.

La reacció

La proclamació de la República posarà al descobert les febleses i les contradiccions del sindicalisme agrari catòlic. En el cas de la FSA de Girona, el president honorari, Jaume Rosich, s'entestava a proclamar que «les tendències dominants són contràries als principis que han inspirat sempre la nostra actuació i que han donat vida a la Federació i als sindicats que la integren».¹⁰ En realitat, els problemes venien de molt abans i bona part de les seccions agonitzaven des de feia temps. Finalment, el 1933, la de crèdit va quedar absorbida per la Caixa de Pensions per a la Vellesa i d'Estalvis, mentre que la comercial es va eliminar, no sense deixar de reconèixer el motiu del fracàs: «la supressió, per la Federació [...] representarà un avantatge, puix acostumats els Sindicats agrícoles a operar directament pel seu compte, no aconseguia pas, des de feia temps, aquell muntant d'operacions necessàries per a pagar les despeses que el seu manteniment exigia».¹¹ L'única secció que funcionava era la de propaganda, molt més centrada a combatre la legislació social agrària que no pas a promoure les bondats del catolicisme social. Així mateix, el sindicalisme catòlic no era un instrument útil per apaivagar la tensió social, com tampoc ho havia estat el 1918. El 15 de gener de 1933, Jaume Rosich s'atrevia a afirmar que «en les poblacions a on existia un sindicat dels nostres, verdaderament no s'han produït conflictes d'ordre social». En realitat, la dinàmica era absolutament la contrà-

Concentració de pagesos a la sortida d'un judici de conciliació a Lladó (Alt Empordà) el 1933. Font: Col·lecció particular.

ria. Si analitzem les dades de les comissions arbitrals o els actes de sabotatge que es van produir des del 1931, ens adonem que foren precisament les poblacions on hi havia un sindicat adherit a la FSA on es va manifestar una major conflictivitat, com ara a Banyoles, Castelló d'Empúries o bona part de la comarca d'Olot. El problema, però, no era només que el catolicisme social fos un antídote inútil per apaivagar la conflictivitat social, sinó que es va acabar produint un abocament dels arrendataris i parciers cap al sindicalisme reivindicatiu, al mateix temps que els mateixos directius de la FSA de Girona ingressaven en massa a l'IACSI. Una prova evident que els uns i els altres havien deixat de confiar en la recepta del catolicisme social. ■

Notes

1. BFSA, núm. 133 (15 de març de 1930), p. 5-6.
2. Sobre el procés de creació, encara resulta útil el llibre de J. CUESTA, *Sindicalismo católico agrario en España (1917-1919)*, Narcea, 1978, p. 213-240.
3. Hem parlat d'aquesta Federació a P. BOSCH, *Jaume Rosich i Bassa*, Barcelona / Valls: Fundació Roca i Galès / Cossetània Edicions, 2012, Col·lecció Cooperativistes Catalans, núm. 18.
4. Arxiu Diocesà de Girona, Sindicatos Católico-agrícolas (1900-1920), carta del rector d'Espolla, datada el 22 de juny de 1918.
5. Una bona anàlisi d'aquest conflicte ens l'ofereix el president del Sindicat Agrícola del Partit d'Olot: R. PUJOLAR I HUGUET, *La qüestió agrària del Pla d'Olot*, Olot: Impremta i Llibreria de Ramon Bonet, 1919.
6. *Bulletí Sindical*, núm. 151, 26 de juliol de 1919, p. 2-4.

7. Hem parlat d'aquesta qüestió en «Els propietaris rurals i el sindicalisme agrari a principis del segle XX: el cas de Banyoles», ponència presentada al VI Congrés Internacional d'Història Local de Catalunya. Sociabilitat i àmbit local, Barcelona, 2001. Des d'una visió més general, Samuel GARRIDO, *Treballar en comú. El cooperativisme agrari a Espanya (1900-1936)*, Edicions Alfons el Magnànim, 1996, p. 98-112.

8. *Bulletí Sindical*, núm. 138, 7 de desembre de 1919, p. 2.
9. R. PUJOL i J. CLARA, «Acció Social Agrària de les Terres Gironines», dins *Revista de Girona*, núm. 81 (1977), p. 305-315, i núm. 84 (1978), p. 247-254.
10. BFSA, núm. 166 (15 d'abril de 1933), p. 4.
11. BFSA, núm. 168 (15 de juny de 1933), p. 1-4, «El Conveni amb la Caixa de Pensions per a la Vellesa i d'Estalvi».

ANTONI GAVALDÀ. Universitat Rovira i Virgili, Grup Ideologies i Societat a la Catalunya Contemporània (ISOAC)

EL ROL DELS SINDICATS AGRÍCOLES A LA GUERRA. LLUITA SINDICAL SOTERRADA (1936-1939)

Segons càlculs que ha subscrit la historiografia, el control aproximat dels sindicats agrícoles el 19 de juliol a Catalunya era: Lliga Catalana - Institut Agrícola Català de Sant Isidre en dominava el 40 %; ERC i UdR, un altre 40 %; CNT, el 15 %; UGT, el 3 %, i els sindicats agrícoles catòlics, un 2 %. El setembre del 1938, segons la CNT, en números rodons la influència als sindicats agrícoles era d'un 50 % per a la UdR, un 30 % la UGT i el PSUC, i un 20 % la CNT. La UdR va monopolitzar durant la guerra la cartera d'Agricultura (i en alguns moments la de Proveï-

Pau Padró, braç dret del conseller d'Agricultura en temps de guerra. Font: Arxiu Comarcal del Baix Penedès

ments). Això implicà una autoritat implícita sobre els sindicats agrícoles, molts decantats a tesis de la UdR en simbiosi amb el PSUC. Un segon eix de control amb els mateixos actors va ser la Federació de Sindicats Agrícoles de Catalunya (FESAC), organisme que sorgí per relligar les produccions de compravenda de productes dels sindicats.

Les discrepàncies entre la UdR i la CNT pageses van ser constants. La voluntat d'un pacte per al camp per part de la CNT, no admès per la UdR ni per la UGT, provocà un trencament fort, visualitzat el dia de Nadal del 1936, data de la signatura fallida. A partir de llavors les relacions van ser tibants, amb retrets continus de la CNT dirigits a la UdR, dominadora de la legislació del DOG, que sempre va actuar d'esquena a la CNT, amb lleis acusades de ser sectàries i afavoridores només del segment pagès que defensava la UdR. Uns moments decebedors i de retrets a la premsa van ser les converses per fixar la normativa dels sindicats agrícoles. Si el novembre-desembre del 1936 les tesis de la CNT eren parcialment escoltades per la UdR, les coses canviaren en el curs del 1937. Quan la UdR va fer participar els representants polítics en temes de sindicats agrícoles, la distorsió s'accentuà. Una rèplica de la CNT, dura, es produí en el ple del Comitè Regional de Camperols de gener del 1937, per aprovar que s'acceptés el dictamen de participació dels confederals en els sindicats agrícoles; el mateix secretari del Comitè cenetista, Ramon Porté, se la va jugar, amb intent de dimissió inclosa, per aconseguir no trencar els ponts amb la UdR. Caldria recordar que el secretari provenia del món cooperatiu, i a més procliu a la línia trentista.

Alguns episodis de controvèrsia en temes crucials

És evident que la disputa ideològica en el terreny dels sindicats agrícoles va estar entre qui feia la llei, la UdR, i qui l'havia de complir, la CNT. La UGT tindria un paper marginal, de complement, amb molta entesa amb la UdR. La normativa per a la vida diària dels sindicats agrícoles va ser motiu de xoc. Vegem-ne dues mostres del 1936:

1
2
5
8
11
12
14
16

temes-2)

a) El decret de sindicació obligatòria de 27 d'agost (DOG 30). La mesura incloïa la sindicació de tots els pagesos i l'entrada obligatòria als rengles dels sindicats agrícoles. Cada població havia de tenir un sindicat agrícola i, en la població que en tingués dos, el d'esquerres seria l'únic. El pacte es materialitzà sense que la sectorial pagesa de la CNT hi participés, ja que encara no estava organitzada. Així, malgrat que la CNT denuncià constantment el decret, mai no aconseguí reconduir-lo, tot i la denúncia de l'entrada massiva de pagesos nouvinguts als sindicats, alguns d'ells propietaris i especuladors, que fins i tot agafaren poder en juntes.

b) La creació de la FESAC s'activà el 2 de desembre. Perseguia tenir sota control els productes dels sindicats agrícoles en compra i venda, i alhora –i aquí va raure el problema de fons– els productes dels sindicats agrícoles que crearen les mateixes col·lectivitats agrícoles. La denúncia de la CNT a aquest organisme de la FESAC se centrà en el fet que no ajudava com calia a les col·lectivitats amb els productes que necessitaven, o comprava productes de les col·lectivitats a preu de taxa, entre molts altres motius. Per això la FESAC seria acusada de partidista i sectària, i es denunciaria que els col·lectivistes i els sindicats de les col·lectivitats en sortien perjudicats.

El 1937 les topades van continuar. Vegem-ne tres exemples:

a) La creació del Consell d'Agricultura. El setmanari Campo, altaveu de la CNT pagesa, el 6 de març en defensava la necessitat, per no deixar en mans d'un sol home, el conseller Josep Calvet, la conselleria d'Agricultura. El 16 de juny (DOG 18) s'aprovà, i sobre el paper havia de ser el veritable pal de paller de l'organització agrària del país, ja que fixava un arbitratge en els conflictes que emanessin de la legislació.¹ El juliol el conseller nomenà Pau Padró Cañellas, de la UdR, president del Consell. Tanmateix, el decret de 17 d'agost (DOG 20) en modificà la composició, quan el Consell encara no era operatiu. Es capgirava l'acord d'incloure-hi només els sindicats amb representació agrària (la UdR, la CNT i la UGT) i es regulava que també hi entressin els partits (Acció Catalana Republicana, ERC i PSUC). El 8 de setembre es constituí. El mateix succeí amb la composició de les Juntes Municipals Agràries (JMA), organisme dependent del Consell d'Agricultura, en el qual participava el president del sindicat agrícola local com a vocal nat. Aquestes JMA van intervenir en temes conflictius: decidir si una persona era feixista o no, redistribució de terres, etc., amb unes atribucions que ultrapassaven la seva capacitat.

b) Tema electoral. El decret de 16 de juny (DOG 19) convocà eleccions als sindicats agrícoles el 25 de juliol, amb una

normativa rígida per a la presentació de candidatures. Es perseguia la renovació de les juntes, negant el vot i la possibilitat d'ocupar llocs de responsabilitat «a aquells elements que abans del 19 de juliol del 1936 s'haguessin demostrat com a contraris o desafectes a les organitzacions sindicals i polítiques que componen l'actual bloc antifeixista». La CNT, en el Consell d'Agricultura, no acceptà com s'havien

Ramon Porté, ja jubilat, dictant una conferència. Font: Antoni Gavaldà

de formar les juntes perquè volia una paritat de cada organització agrària. Els problemes que es generaren van ser variats. Els tres més repetits van ser:² l'anul·lació de l'elecció; la no presentació de cap llista, i les impugnacions no resoltes encara pel Consell d'Agricultura. A la CNT li va quedar el consol que, per les 200-300 impugnacions, les eleccions van quedar del tot diluïdes. Això comportà una repetició en molts sindicats el gener del 1938.

c) La naturalesa jurídica de les col·lectivitats. La normativa en el procés de legalització passà per tres moments clau: els decrets de 14 de juliol, 14 d'agost i 8 d'octubre, tots de 1937.³ Pel de 14 d'agost, s'establiren els tres sistemes de conreu: l'individual o familiar, en coparticipació o en col·lectivitat, amb la qual cosa es reconeixia el dret de les col·lectivitats de pagesos, i es garantia el dret de conreu i usdefruit. En el sistema col·lectiu hi havia les seccions de treball col·lectiu, que estaven integrades com una secció més dins dels sindicats agrícoles. En alguns sindicats, els components de les seccions van tenir problemes diversos: no estar censats i no poder votar; no rebre matèries com a socis normals que eren, o voler vendre separatament de les directrius del sindicat agrícola i no poder fer-ho. Pel decret de 8 d'octubre (DOG 13) les col·lectivitats passaren a ser entitats

legals, amb dret i jurisdicció pròpies. Així mateix, el procés de legalització seria lent, per tal com la Conselleria d'Agricultura, amb una ordre al DOG de 18 de febrer de 1938, va ampliar el termini concedit per decrets anteriors per presentar els estatuts fins a finals de mes de febrer.

Companys, assabentat de les disfuncions

La CNT pagesa, el 16 de febrer del 1938, explotà contra la política agrària i va trametre una carta al president de la Generalitat. La missiva va ser redactada en un to explicatiu, gens agre.⁵ Vegem-ne dos aspectes referits als sindicats. Un deia que tot i que la legislació catalana «era copiosa», n'hi hauria prou amb procedir a la derogació del decret de sindicació obligatòria i substituir-lo per un altre que, tot responent al mateix esperit, incorporés reformes que permetessin un desenvolupament normal dels sindicats agrícoles. Les raons pel canvi eren la mateixa denominació del decret, ja que s'hi deia que l'obligatorietat de la sindicació consistia que els pagesos –estiguessin o no sindicats– havien de dependre del sindicat agrícola cooperatiu oficial, el qual per aquest procediment es convertia en monopolitzador dels guanys que s'originaven amb la venda de la producció dels pagesos, tant si treballaven de forma individual com si s'organitzaven en col·lectivitzats. La denúncia deia que «se ha llegado a tal cúmulo de inmoralidades [que] se niega el derecho de asociarse a los sindicatos agrícolas cooperativos [...] a centenares de campesinos, a los cuales se les exige entregar su producción al sindicato [agrícola] oficial que les niega su ingreso como asociados, llegando incluso a la requisa de la producción de aquellos campesinos que, ante tamaña anomalía, han recabado su libertad de vender su producción al margen del sindicato que no quiere admitirlos en su seno».

Un segon plany era per la política econòmica de la FESAC, ja que no es podia fer cap transacció sense la seva autoritza-

ció, i se'n denunciava l'abús. Deia que «se llega a comprobar que [la FESAC], habiendo hecho la compra a los campesinos a los precios de tasa, cuando revenden el producto así adquirido, lo hacen a unos precios tan enormemente recargados, que implica una especulación tan excesiva, que podría envidiar el comerciante más reaccionario». En posaven exemples que ho avalaven. La CNT aprofitava per mostrar la desconfiança i la repulsió que sentien els pagesos –tots, deia, independentment de la sindical en què estiguessin enquadrats– envers els sindicats agrícoles i la FESAC. En paraules gruixudes, s'afegia que la FESAC donava preferència a uns o altres pagesos amb «la consiguiente irritación» dels desafavorits.

Aquesta tutela dels sindicats per part de la UdR no va ser mai acceptada per la CNT, i fins va motivar una crisi interna, dura, dels confederals, que esclatà el setembre de 1938. Ramon Porté es quedà sol defensant la participació dins dels sindicats agrícoles davant de la resta de membres del Comitè de la Federació Regional. El segon informe, signat per Ramon Oriol, Jaume Tuneu, Joan Arans, Lluís Capell, Camil Boldú, Pau Palau i Anton Bosch, era partidari de deixar de banda els sindicats agrícoles que no controlaven i «orientar a nuestros confederados hacia el control centralizado de toda la producción agrícola por la Federación de Industria». La qüestió, per Ramon Porté, era que mentre la CNT es resistia que la FESAC controlés els productes, s'acceptava que ho fessin la Direcció General de Proveïments i la Direcció General de Ramaderia del Ministeri d'Agricultura del govern de l'Estat, assenyalant que allò que volia el Ministeri era un èxit polític, cosa a la qual ell s'oposava. Escaldat, digué que s'havien de mesurar els passos perquè la Secció Econòmica i en definitiva la CNT no servissin d'instrument al Ministeri d'Agricultura per restar atribucions a la Conselleria d'Agricultura de la Generalitat. Tanmateix la derrota, en tots els ordres, era a tocar. ■

Notes

NOTA. Aquest treball forma part del projecte «Los espacios y la memoria de la sociabilidad popular en la Catalunya contemporánea» (HAR2011-28123) del Pla Nacional I+D+I del Ministeri de Ciència i Innovació, dins del grup de recerca reconegut per part del Departament d'Innovació, Universitats i Empresa de la Generalitat de Catalunya «Ideologies i societat a la Catalunya contemporània» (2014 SGR770).

1. ANC. Fons Generalitat de Catalunya. II República. Carpeta 147.3.
2. Acció Sindical, núm. 63 (16 desembre 1937), p. 1.
3. «A los trabajadores del campo todos: Las solicitudes y la redistribución de tierra de cultivo», Acció Sindical, núm. 61 (2 desembre 1937), p. 1 i 2.
4. FAL. Madrid. Archivo I.S.S.G. - Amsterdam. Rodet 237.

temes-3)

MARCEL-LÍ PIÑANA EDO. Historiador i didacta

LA COOPERACIÓ DE SEGON GRAU DES DE LES UTECO. TARRAGONA, ENTRE EL PATERNALISME I LES DEMANDES: UN PAS ENDAVANT

Amb la promulgació de la Ley de Cooperación de 2 de gener de 1942, els ensorrats sindicats agraris catalans foren obligats a enquadrar-se dintre de l'Obra Sindical de Cooperación i van passar a anomenar-se *cooperativas agrícolas*. L'Estat mostrava el rostre paternalista de la dictadura en presentar-se com a benefactor del maltractat sector agrari.

En la nova estructura sindical existia a cada capital de província una nova institució, la Unión Territorial del Campo (UTECO), que aglutinava les cooperatives locals de la respectiva demarcació provincial. La província de Tarragona fou un cas excepcional, ja que no es va constituir a la capital sinó a Reus, per influència de Josep M. Fontana Tarrats, *jefe* provincial de Falange, i d'August Mercadé Ramon, promotor i assessor comercial de la UTECO, interessats que la seu de la institució estigués radicada en aquesta ciutat. Aquest organisme uniprovincial es va crear en la junta general del 26 d'octubre de 1942 i efectuà la primera operació mercantil el dia 10 de desembre del mateix any. La primera junta rectora la integren els *jefes* locals que encapçalaven institucions històriques del cooperativisme agrícola (Mont-roig del Camp, Barberà de la Conca, Falset, Amposta, Cornudella, Sant Carles de la Ràpita, Tortosa i Constantí), amb el corresponent consell de vigilància, integrat per tres membres, els caps de les cooperatives de Vila-seca, Vila-rodona i el Vendrell. La UTECO depenia alhora d'una institució superior, la Unión Nacional de Cooperativas amb seu a Madrid (UNACO). La secretaria de la UTECO, mostra de la solidaritat pagesa cooperativa, es va oferir al representant de la Societat Agrícola de Valls, pel lideratge del sector dels cellers en el no lliurament de l'obligatorietat d'intervenció del 50 % de la producció de vi, per la collita de 1940. L'ordre havia estat emesa pel delegat sindical provincial amb la intenció d'afavorir el comerç privat. Tanmateix, el vallenc no acceptà el càrrec.¹

Durant bona part del franquisme, alts càrrecs de l'Obra Sindical de Cooperación (els *camaradas* José Navarro Villodre, Vicente Puyal Gil, Fernando Muñoz Grandes, Isaías Monforte Extremera i altres) solien assistir a les reunions de torn de la UTECO, especialment quan s'havien de presentar els balanços anuals del corresponent exercici econòmic per a l'aprovació en assemblea de representants de totes les cooperatives o quan

s'havia d'elegir la terna de cooperatives per ser de junta. La imbricació de les cooperatives locals en la UTECO era obligatòria. A la província de Tarragona, 199 cooperatives hi estaven enquadrades i només cinc municipis no en tenien, per l'escassa població. Malgrat la problemàtica de tota mena que generava aquesta rígida estructura piramidal, la propaganda franquista presentava les UTECO amb tota classe d'excel·lències i d'avantatges per a la pagesia. Cal subratllar, però, que a la UTECO de Reus la superioritat provincial deixava fer els dirigents locals, no com en altres capitals. A la demarcació de Tarragona, Francesc Aromir Torrellas, el delegat de sindicats (1945-1979), va afavorir l'impuls cooperatiu en bona sintonia i en la línia reivindicativa promoguda de bell antuvi pel consell rector de la UTECO.²

Aspecte que presentava el Teatre Fortuny de Reus amb motiu de la inauguració de la Caixa Rural Provincial (1962). Font: Cedida per Unió Corporació Alimentària (AUAC).

Fins ben entrats els anys cinquanta, la UTECO de Reus va anar assentant les bases de la cooperació i es va destacar en la lluita persistent per l'assoliment de la llibertat de comerç que va posar fi a l'intervencionisme econòmic derivat de la política autàrquica del govern de la dictadura. Un exemple paradigmàtic va ser en el cas de l'avellana, atès que gairebé tota la producció de l'Estat se situava a l'entorn de Tarragona, i la política intervencionista arruïnava despietadament els pagesos del Camp, mentre que els grans comerciants s'anaven enriquint a costa dels petits productors.

A la UTECO de Reus, pocs anys després de superar la intervenció, el *jefe* Josep Ramon Ferré, de Mont-roig, després de 17 anys davant de l'entitat, el dia 19 d'abril de 1960, deixava pas en la presidència a Joan Mestre Mestre, president de la Cooperativa Agrícola de Riudecols, persona ben vista per tothom per la seva contribució eficient a la fi de l'esmentada intervenció de l'avellana.³ Va ser votat en terna de cooperatives, en assemblea de la sessió del 19 d'abril de 1960, i escollit entre les tres propostes de l'O. S. Cooperación per encapçalar la UTECO. En aquesta sessió, hi era present el *subjefe* nacional de l'Obra Sindical de Cooperación, José Fernández Villodre, que es va manifestar públicament a favor de les cooperatives de segon grau en la línia raonada que demanava la cooperació provincial: «Hay que impulsar la organización actual y llegar a cooperativas de segundo y tercer grado, siendo la única forma de introducción en los mercados, mejorando los productos, su presentación y tener organización comercial, buscando que nuestros gerentes sean los mejores, apoyando toda esta labor empresarial, con el ahorro de nuestros propios agricultores».⁴ Mentrestant, el cooperativisme agrícola provincial incrementava progressivament els actius i els passius i anava prenent cos entre els prohoms (Joan Mestre, Ramir Fornés i Manuel Aragonès) la necessitat d'assolir la independència de la UTECO, per motius exclusivament de viabilitat econòmica i empresarial. Aquest sentiment també era compartit per alts càrrecs sindicals. Així, un home destacat de l'Organización Sindical, l'assessor jurídic José Luis del Arco, ja se significava críticament sobre aquesta qüestió i destacava la manca de conjunció entre l'Organización Sindical i les cooperatives, perquè eren infravalorades per la mateixa jerarquia sindical i els seus organismes.⁵ Del Arco, amb les seves paraules, se subrogava a la creació d'entitats de segon grau com a via necessària de relançament econòmic de les cooperatives. Tanmateix, altres elements vinculats al franquisme reaccionari no aplaudien aquests canvis obligatoris en l'estructura sindical del règim que, al capdavant, perseguien un millor funcionament econòmic de les cooperatives.

Alhora, el president Mestre no deixava passar cap ocasió, pública o privada, per evidenciar la potencialitat empresarial de la UTECO de Reus a les jerarquies sindicals espanyoles per tal de superar els inevitables obstacles que s'havien de salvar i que la dinàmica mateixa de l'organització sindical generava. A la fi de 1962, el procés d'endegament a Reus d'una entitat desvinculada de la UTECO estava prou avançat, fins al punt que Manuel Aragonès Virgili (delegat provincial de premsa i propaganda, *jefe* de la casa sindical i regidor) ja havia presentat l'avantprojecte d'estatuts a la junta rectora en una sessió en què era present, per voluntat pròpia, el delegat de sindicats, Fran-

cisc Aromir. Els estatuts de la Unió Agrària Cooperativa van ser aprovats unànimement en l'assemblea general.⁶ Mancava, doncs, l'autorització de Madrid.

Assemblea general ordinària de la UTECO, de març de 1963. La presideix Isaias Monforte, jefe nacional de la O.S. Cooperación. Font: Cedida per Unió Corporació Alimentària (AUAC).

Un mes després, el president Joan Mestre tornava a la càrrega discursiva, arran de la greu problemàtica econòmica que travessava el sector oleícola amb les manipulacions que feien els comerciants –quan les cooperatives no podien sortir-se'n–, per subscriure's a favor de la creació de cooperatives de segon grau: l'única fórmula possibilista per acabar amb aquest maleït desgavell. El representant de Santa Bàrbara (Montsià), sobre aquest fet, fou prou explícit: «Debemos ir a ello si queremos estar en igualdad de condiciones».⁷ En aquest escenari econòmic tant nociu com injust per a les cooperatives tarragonines, la nova revista *Unión* –òrgan de difusió del cooperativisme provincial, creat l'any 1962 en un intent d'assegurar-se el suport ferm de la pagesia enfront de l'aparell propagandista de l'ortodòxia de les UTECO– propagava entre les cooperatives locals les raons que van portar els seus dirigents a intentar posar en funcionament una cooperativa de segon grau.⁸ És obvi que la revista *Unión* va desenvolupar una funció pedagògica a favor de les cooperatives de segon grau; així, a l'editorial del mes de desembre de 1962, el director, Manuel Aragonès Virgili, apel·lava al cooperativisme històric, a la maduresa empresarial i econòmica dels darrers anys i als resultats òptims per justificar la necessària creació d'una cooperativa de segon grau; contrarestavà, així, la pretesa tutoria de l'organització sindical. Al final de l'escrit de Manuel Aragonès, òbviament, hi havia uns mots obligatoris de compliment cap a la cúpula sindical per assegurar-se'n el vistiplau i la confiança, és a dir, evitar problemes.⁹

Finalment, l'abril de 1963, anticipant-se en el temps, es constituïa la Unió Agrària Cooperativa de Reus com a cooperativa

temes-3) (pat

de segon grau. A mitjans d'aquest mateix any es traspasaren les funcions econòmiques de la Unió Territorial del Campo (UTECO) a la nova entitat. Les funcions de creació, difusió, assessorament i organització del moviment cooperatiu provincial continuaven reservades a la UTECO, mentre que la Unió Agrària Cooperativa, òbviamment, acaparava les de transformació i comercials. Cal destacar que els balanços comptables corresponents a l'exercici econòmic de 1962 que s'havien d'aprovar en assemblea general assolien la quantitat de 106.737.938,48 pessetes.¹⁰ Inclouïa l'aportació anual a la Unió Nacional, de 1.204.249,65 pessetes.¹¹ Aquestes xifres corresponen al darrer balanç de la UTECO abans de la seva transformació en Unió Agrària Cooperativa.¹² En l'exercici de 1963, després del traspàs de funcions, la mutilada Unió Territorial de Cooperatives (UTECO) de Reus, presentava un balanç actualitzat de la seva comptabilitat per un total de 2.944.606,15 pessetes¹³ que, òbviamment, confirmava la pèrdua de pes específic d'aquella institució en la dinàmica econòmica que generava el cooperativisme agrícola a la demarcació de Tarragona. La nota que reproduïm a continuació és prou significativa: «No existe cuenta de resultados por haber asumido Unión Agraria Cooperativa todas las actividades de comercialización». Tot amb tot, les cooperatives tarragonines van continuar col·laborant en el manteniment de la Unió Nacional, incrementant considerablement la quota contributiva amb relació a exercicis anteriors, fins a assolir la quantitat de 1.627.705,71 pessetes.¹⁴ Amb relació a aquestes aportacions econòmiques, Ramir Fornés alertava de la doble participació econòmica de les cooperatives a la Unió Nacional (UNACO) i a la Unió Agrària Cooperativa, respectivament; per aquest motiu, es va

establir un pressupost de mínims per a cada entitat local en funció de la seva importància i activitats. És imprescindible remarcar que la cooperació tarragonina a partir de 1963 va fer un salt qualitatiu amb la creació d'una empresa autònoma, amb capacitat d'acció en el seu funcionament i llibertat a l'hora d'afiliarse, moderna i competitiva, que comercialitzava la producció agrícola de les cooperatives de la província de Tarragona. Una empresa exportadora que es deslliurava de la tenalla dels monopolis i que exhibia importants projectes econòmics i empresarials, alguns ja materialitzats al començament dels anys seixanta. Tanmateix, la nova empresa no va comptar amb cap simpatia dins dels òrgans nacionals, ni territorials ni cooperatius. Constituïa una nova modalitat cooperativa considerada dissociativa de la tendència unitària seguida i perillosa per a la resta de l'organització cooperativa provincial. Era vista per sectors del règim com una organització provincial paral·lela, que pretenia eludir la disciplina i l'enquadrament obligatori de la UTECO, en lloc de valorar-ne la modernitat i el funcionament econòmic, més d'acord amb el temps. Les disposicions governamentals que anaven sortint descuidaven les referències a aquestes organitzacions i forçaven l'arraconament dels possibles avantatges que les poguessin beneficiar. Encara que sense cobertura legal, la Unió Agrària Cooperativa funcionava *de facto* com una empresa cooperativa de segon grau perquè la desitjada llei (i reglament) que havia d'emparar-la no va arribar fins a l'any 1974, signada per Franco el dia 19 de desembre. Era la prova evident de la reticència perenne del sindicalisme vertical franquista a revisar una legislació que havia de donar resposta a les demandes d'autonomia empresarial que reclamava el cooperativisme agrícola. ■

Notes

1 Extret de la conferència de clausura d'A.GAVALDÀ «*Els cellers de la província de Tarragona a la primera postguerra: la reordenació sindical des de la UTECO*», dictada a les Jornades d'Estudi «De la vinya a la fassina», celebrades a l'Espluga de Francolí el 27-28 de setembre de 2013.

2 En relació amb el sindicalisme franquista de postguerra, vegeu: A. GAVALDÀ TORRENTS, *La formació del sindicalisme franquista a Reus i el Baix Camp*, Reus: Associació d'Estudis Reusencs, 2000.

3 Sobre la vida i obra cooperativa de Joan Mestre, president de la UTECO de Reus (1960-1976) i de la Unió Agrària Cooperativa (1963-1976), vegeu: M. PIÑANA EDO, *Joan Mestre i Mestre. Un cooperativista dins l'estructura franquista*, Valls: Cossetània Edicions, 1982.

4 .AUAC. AS, 19-IV-1960, p. 36.

5 A. GAVALDÀ TORRENTS, *L'associacionisme agrari a Catalunya*.

(*El model de la Societat Agrícola de Valls: 1888-1988*), II vol., Valls: Institut d'Estudis Vallencs, 1989, vol. II, p. 318.

6 Llibre d'Assemblees de la UTECO de Reus. (AUAC. AS). 15-X-1962, p. 5.

7 *Ibidem*. 5-XI-1962, p. 8 r.

8 *Unión*, núm. 1, XI-1962, p. 8.

9 *Unión*, núm. 2, XII-1962, p. 1.

10 Aquesta suma equivaldria a 21.021.573,36 euros, del dia 1-I-2015. Font: INE.

11 Segons la mateixa font, representarien 237.171,86 euros, del dia 1-I-2015.

12 AUAC. AS, 13-III-1963, p. 13 i 14.

13 Equivalent a 551.930,06 euros del dia 1-I-2015. Font: INE.

14 *Ibidem*. 4-V-1964, p. 28 r. Equivalent a 9.782,71 euros del dia 1-I-2015, segons l'INE.

JOSEP SOLÉ I ARMAJACH. Antropòleg (Institut d'Estudis Penedesencs)

LA SOCIETAT DE TREBALLADORS AGRÍCOLES DE BELLVEI (BAIX PENEDÈS)

La Societat de Treballadors Agrícoles de Bellvei va néixer molt abans que els seus homes disposessin d'un local social, segurament poc després de la constitució de la Federació de Trabajadores Agrícolas el 1893. I va morir fulminantment, requisat el seu local, com a conseqüència del resultat de la Guerra Civil i la llarga repressió posterior (1939-1979), especialment centrada contra els seus socis en general.

La cooperativa va ser el fruit d'un context històric iniciat per la crisi de la fil·loxera i la conflictivitat social que la va seguir durant les dècades posteriors; el fruit d'un major protagonisme de la pagesia a partir de la conquesta de l'alfabetització i del dret a vot i, per tant, a escollir una ideologia d'ampli espectre, des de les diferents posicions internacionalistes fins a les posicions més moderades i majoritàries del republicanisme; i va ser també el fruit de l'aparició d'una nova forma d'organitzar l'oci i la festa.

Tot i els antecedents, la Societat de Treballadors Agrícoles de Bellvei no es va veure legalitzada fins al 1915. El gener de 1918 es va comprar el primer solar (197,50 m²), al carrer Sant Magí, i s'hi va construir la sala de ball. Quan aquesta gairebé va estar enllestida, el 1921, es va comprar un segon solar de la mateixa extensió, al costat de l'anterior i fent cantonada al carrer de la Carretera, on es va construir el cafè.

Cal destacar que la construcció del conjunt de l'edifici resultant es va dur a terme amb el treball a torns dels mateixos socis en hores d'oci, sota la direcció dels dos o tres mestres de cases locals, també socis; de manera que es pot dir que respon a un tipus d'arquitectura popular i que no difereix dels cellers o dels magatzems que es construïen a la comarca des d'almenys dos-cents anys enrere. Parets de maçoneria, és a dir, de pedra i fang, de mig metre d'amplada i arrebossades, teulada de doble vessant aguantada per cavalls de fusta, i coberta de fibrociment en lloc de teula.

Els elements que cal destacar, a la sala de ball, són l'escenari, les llotges al voltant dels tres costats restants, les decoracions en motllura de guix i el terra de mosaic hidràulic i dibuix geomètric. Al cafè, cal esmentar el mateix tipus de mosaic amb diferent dibuix, les tres finestres de doble fulla exteriors que aporten al local cert aire artístic en ser emmarcades amb totxo massís, i també el muntant central. La porta principal, al xamfrà, destaca pels cinc graons que salven el desnivell sorgit en igualar l'extensió dels dos solars i per la seva decoració senzilla de caràcter neoclàssic: dues columnes planes –una per banda–, el frontó horitzontal amb una semicircumferència central que hi sobresurt i la cornisa que dona a l'edifici un aire més esvelt. Els primers pams de la paret exterior estaven coberts per un arrebossat esquerdejat, típic també a les cases del poble.

Fotografia actual de "La Societat". Font: Josep Solé Armajach.

L'edifici, a banda de les seves funcions i del valor arquitectònic més o menys descrit aquí, és d'un alt valor simbòlic: solidaritat, cohesió social, col·laboració i pluralitat democràtica, entre altres valors, compartits pels 205 socis que tenia l'entitat als anys trenta, els quals representaven el 89 % de la població.

1

2

5

8

11

12

14

16

ressenyes

V. GUAL VILÀ (dir.) Història de Vimbodí i Poblet

Tarragona: Ajuntament de Vimbodí i Poblet, Arola Editors i Publicacions URV, 2015. 615 p. 25 €.

Voluminosa publicació dirigida per Valentí Gual on diferents historiadors expliquen l'evolució històrica de Vimbodí i Poblet. Manuel Vaquero i Susana Alonso analitzen el paleolític i el neolític; Antoni Carreras, les noves idees que transformen la societat en l'edat dels metalls (2200-650 a.C.); Samuel Sardà, l'època ibèrica (VI-III a.C.), Judit Ciurana, l'època romana (II a.C. - IV d.C.); José Javier Guidi, l'antiguitat tardana i l'alta edat mitjana (segles V-XII); Jaume Felip, el creixement econòmic i demogràfic del segle XIII i primera meitat del XIV; Sergi Tella, la crisi demogràfica i social de la segona meitat del segle XIV; Jaume Felip, l'impacte local de la guerra i la decadència el segle XV; Aleix Romea, Pere Cristòfol, Josep M. Grau i Manuel Güell, els segles XVI i XVII amb l'estudi de capbreus, els poderosos i les penúries, la Guerra dels Segadors i la batalla de Vimbodí; i finalment, Josep M. Grau i Roser Puig estudien l'economia el segle XVIII, el cadastre de 1755 i el llibre de valies de 1789.

Ja al segle XIX, Roser Munté i Antoni Hernández expliquen la demografia, les morts en les diferents guerres carlines, el creixement urbà, les professions i els cultius, l'evolució política al llarg del segle, i l'impacte de la Guerra del Francès i de les guerres carlines.

Alfons Alsamora se centra en el segle XX, del qual mostra l'evolució política, social i cultural al primer terç del segle, la Guerra Civil, la repressió franquista, i l'evolució del municipi durant el franquisme i la Transició.

El llibre finalitza amb una crònica dels primers anys del segle XXI a cura d'Enric Alfonso, un article de fra Octavi Vilà sobre la relació entre la vila de Vimbodí i el monestir de Poblet, i un inventari dels fons municipals de l'Ajuntament realitzat per Josep M. Porta i Eulàlia Albareda, de l'Arxiu Comarcal de la Conca de Barberà.

CARLES BARRULL. Tècnic de documentació.
Institut Ramon Muntaner

P. BERNAT L'aigua no té senyor. Crònica de la riuada de Vic de 1863

Vic: L'autor, 2015. 5 €.

Aquest llibre estudia la riuada que va patir Vic la matinada del dia 8 d'octubre de 1863, quan encara era de nit. Intenta narrar i comprendre els fets i les repercussions del desbordament del riu Mèder, en un estudi d'un fenomen atmosfèric excepcional, d'una magnitud que mai ningú havia vist, que afectà greument i per sorpresa una part de la ciutat de Vic. Per fer-ho, l'autor utilitza una publicació coetània de Francesc d'Assís Aguilar i Joaquim Saladrich, a més d'altres fonts, com ara unes fotografies dels efectes de la riuada d'un alt valor històric. La riuada va derruir cases properes al Mèder, sobretot del carrer de Sant Llorenç, i va atrapar uns 50 veïns que hi trobaren la mort. Altres veïns salvaren la vida *in extremis* rebentant parets per passar per dins de les cases o saltant per les teulades, mentre d'altres mantenien una actitud resignada i resaven. El pànic i el terror que va causar l'esdeveniment es reproduïen en textos de l'època. En la tragèdia hi va caber també l'heroisme, en part exemplificat pel guàrdia civil Josep Galobardes, qui, després de salvar vides jugant-se la pròpia, va veure com la casa dels seus pares i la seva germana s'ensorrava i ells hi morien.

L'endemà, amb la llum del dia, va arribar la percepció dels danys i la magnitud de la tragèdia. Destrosses i morts. Cases literalment escombrades –se'n van haver d'enderrocar 32–, hortes, fàbriques, molins i síquies desapareguts, part de la muralla trencada i morts trobats entre la runa o riu Ter avall. La tragèdia que origina actituds humanes contraposades: la solidaritat i el pillatge. Van arribar també les cròniques periodístiques que relataren els fets i les explicacions del que havia passat. Algunes, des d'una perspectiva «científica», intentaven teoritzar sobre com es produeix un aiguat, mentre que d'altres buscaven raons físiques que havien obstaculitzat el pas de l'aigua.

JOSEP SANTESMASES I OLLÉ. CCEPC

S. GOROSTIZA; J. HONEY ROSÉS; R. LLORET
Rius de Sal.
 Una visió històrica de la salinització dels rius Llobregat i Cardener durant el segle XX
 Sant Feliu de Llobregat: Edicions del Llobregat / Centre d'Estudis Comarcals del Baix Llobregat, 2015.

Rius de Sal és un llibre innovador que aporta una visió ambiental a la història de la principal conca fluvial de Barcelona al llarg del segle XX. Els autors acumulen formació científica, tecnològica i humanística i això els permet redactar una història dels usos de l'aigua amb riquesa de matisos històrics, científics i tècnics, però sense abusar d'erudicions que allarguin l'obra.

Un dels seus encerts és la tria del tema i el seu tractament, amb documentació extreta de diversos arxius. S'hi analitza l'evolució d'un episodi de contaminació continuada i consentida per salinització dels rius Llobregat i Cardener, que abasteixen d'aigua bona part de la població de Barcelona i les seves comarques. Es tracta d'un cas d'externalitat negativa, un conflicte entre els interessos miners i els dels altres consumidors d'aigua com les ciutats, les indústries i la pagesia.

Per ordre cronològic, es parla de les primeres queixes dels fabricants, del mesurament de la salinitat amb la implicació de la Societat General d'Aigües de Barcelona, i de la presa de consciència social del problema i la posterior legislació per part de la Generalitat republicana. La Guerra Civil paralitza les solucions previstes si bé es continua mesurant la salinitat, molt baixa a causa del tancament de les mines durant el conflicte. Durant el franquisme, el problema queda estancat perquè les mines depenen de l'Estat, tot i que la salinitat arriba als màxims entre 1964 i 1988, quan entra en funcionament el col·lector actual.

El llibre es completa amb una cronologia del conflicte, la biografia de les persones implicades en la seva solució i gràfics amb dades de la contaminació.

En resum, es tracta d'una història compromesa amb el medi ambient en què es veu com algunes empreses i institucions han oposat els seus interessos a la salut de la població.

LLUÍS VIRÓS I PUJOLÀ. Investigador vinculat a la UAB

R. VALLVERDÚ MARTÍ
La metamorfosi del carlisme català: del «Déu, Pàtria i Rei» a l'Assemblea de Catalunya (1936-1975)
 Barcelona: Publicacions de l'Abadia de Montserrat, 2014. 311 p. Biblioteca Abat Oliva, 294.

Amb aquest treball, Robert Vallverdú, clou (?) la seva tetralogia sobre el carlisme català, especialment, el del sud del país. Després dels estudis sobre el carlisme durant el segle XIX i el primer terç del segle XX, ara l'autor analitza amb detall i precisió un dels períodes més convulsos del carlisme català: el que correspon a la Guerra Civil i el franquisme (1936-1975). De fet, com assenyala Vallverdú, després de col·laborar, des del front (el Terç de Montserrat) i la rereguarda (amb suport econòmic i espionatge), en la victòria franquista a la Guerra Civil, el carlisme patirà una certa marginació política a favor de la Falange. Aquesta marginació contribuirà a la divisió del carlisme en diferents faccions: sivattistes, octavistes i xavieristes.

Caldrà esperar l'arribada com a pretendent de Carles Hug, de la família Borbó Parma, perquè es produeixi un procés de modernització política que intenti situar el carlisme dins dels paràmetres de la societat espanyola del darrer terç del segle XX. Com ens diu Vallverdú (p. 276): «sense renunciar al passat, intentarem adequar el vell quadrilema carlí [Déu, Rei, Pàtria i Furs] a les noves ideologies [Socialisme Autogestionari]». El cert és que el carlisme català acabà sent, majoritàriament i des dels anys seixanta, una força d'oposició al franquisme, fins al punt d'integrar-se en l'Assemblea de Catalunya.

La recerca de Robert Vallverdú es fonamenta, com sempre, en una àmplia base documental i bibliogràfica, que dona solidesa al seu estudi i les conclusions. El llibre s'estructura en un pròleg de Maria Teresa Borbón de Parma, una justificació de l'autor, un seguit de capítols cronològics —«La guerra civil», «Els primers anys de la dictadura», «De la regència a la reialesa», «De l'enfrontament al possibilisme», «La ruptura amb el règim» i «Després de la mort de Franco»—, un epíleg, unes conclusions, uns apèndixs i una relació de fonts documentals i bibliogràfiques.

RAMON ARNABAT. URV-ISOCAC

DE tria novetats)

F. MARCO PALAU
Josep Rahola i d'Espona.
Una veu catalanista d'esquerres al Senat

Fundació Josep Irla, 2015.
 177 p., edició no venal.

El llibre de Francesc Marco Palau (Tarragona, 1989) és una biografia contextualitzada de Josep Rahola i d'Espona, que va ser senador republicà entre el 1979 i el 1986. Enginyer de professió, el biografat, als seus 97 anys, forma part d'una de les nissagues gironines d'intel·lectuals i polítics que han marcat el catalanisme.

Germà de qui va ser primer Síndic de Greuges, Frederic Rahola, i cunyat de Jaume Vicens Vives, la seva era una trajectòria desconeguda que ara surt a la llum i que ens apropa, a més, els vincles entre la història empordanesa i la del conjunt de Catalunya.

DD.AA.
Eivissa, núm. 57

Eivissa: Institut d'Estudis Eivissencs, 2015. 76 p., 5 €.

Nou número de la revista *Eivissa*, que publica dos estudis divulgatius sobre la Guerra de Successió i la seva evolució a les Balears, Eivissa i les Pitiüses, signats per Bertomeu Mestre i Bernat Joan, i dona notícia d'*Actum Evicse*, un espòlit primerenc de 1276 (Olga Cardona). Altres temes són un salvament a la costa des Trucadors (David Ribas), tres notes sobre Jacint Verdaguer (Marià Torres), l'evolució de les cançons populars, comparant els projectes d'Uc i Ressonadors (Clara Núria Joan), les inundacions del pla de Portmany des de 1940 i el risc actual d'inundació (Vicent Prats), i els articles en la toponímia actual de les Pitiüses (Enric Ribes). També ofereix els escrits literaris «Aproximacions a enlloc: tornada» (Bertomeu Ribes) i «Quan Andròmeda cau» (Borja Moya).

DD.AA.
Font.
Publicació d'investigació i estudis vila-realencs, 17

Vila-real: Regidoria de Normalització Lingüística de l'Ajuntament de Vila-real, maig 2015, 208 p.

Publicació amb articles sobre Vila-real, que inclouen un estudi de la construcció i usos de l'actual Auditori al llarg d'un segle (José Sanchis); un elogi a Joan Francesc Mira (Vicent Usó); una taula rodona sobre el valencià (llengua, literatura, escola i RTVV), amb Vicent Pitarch, Vicent Usó, Abel Campos i Manel Pitarch, i una crònica sobre la gestió de la crisi actual (Santiago Vilanova). També s'hi tracta la relació de la vila amb Vicente Blasco Ibáñez (Pascual Mezquita), els primers vila-realencs (Antoni Pitarch), la vida del ciclista Vicente Mata (Joan Baptista), l'obra poètica de Pascual Cabrera (Joan Baptista Llorens), la gestió de cooperatives cítriques (Manuel García), les manxetes de pou i les sènies (Fèlix Quirós), i la vida de Victoria Calzada (Ernest Peset).

DD.AA.
L'Hospitalet de l'Infant abans de l'Hospitalet

L'Hospitalet de l'Infant: Centre d'Estudis de l'Hospitalet, 2015. 95 p. 15 €.

Sota l'edició de Joan Menchon, es publica un recull de quatre estudis sobre arqueologia i història medieval al voltant de l'antic cementiri vell de l'Hospitalet de l'Infant abans de la fundació de l'hospital (1344). Jaume Massó i Joan Menchon publiquen un manuscrit de la Real Academia de la Historia, redactat el 1864 per Bonaventura Hernández Sanahuja, sobre l'antic poble d'Oleastrum i la troballa d'una moneda d'or corresponent al califa de Còrdova Alí ibn Hammud (1016-1018); Josep Maria Macías, Joan Menchon i Andreu Muñoz expliquen les restes d'una fonda medieval a l'Hospitalet, i Maria Clua tracta les troballes de monedes medievals. El llibre finalitza amb un recull gràfic de fotografies i premsa de les excavacions, obra de Teo Castillo.

P. VINYES i ROIG
La Segona República al Prat de Llobregat (1931-1936)

Barcelona: Tot Història Associació Cultural, 2015, 159 p. 12 €.

Beca Jaume Codina de recerca d'història local de l'Ajuntament del Prat de Llobregat, on es contempla el context històric de la II República, la seva proclamació i l'evolució de l'ajuntament. L'autor analitza el món obrer i la conflictivitat social, la caserna de la Guàrdia Civil, l'educació pública i la religiosa, les diferents associacions esportives, culturals i de lleure i diferents projectes com l'Aeroport Internacional de Barcelona i els plans urbanístics a la platja. El llibre acaba amb un recull de fotografies i plànols del municipi i la cronologia de la II República al Prat de Llobregat.

DD.AA.
Modilianum.
Revista d'estudis del
Moià, volum IX,
núm. 52

Moià: Associació Cultural Modilianum, 1r semestre 2015. 80 p.

Recull de diferents articles sobre Moià, Rafel Casanova i la celebració de l'Onze de Setembre. A l'editorial, l'Associació Cultural Modilianum explica la relació de Moià amb Rafel Casanova. Segueix un estudi de la gran icona de Rafel Casanova en la commemoració de l'Onze de Setembre (Enric Pujol); una relectura en dos temps de *L'Onze de Setembre de 1714* d'Antoni Estruch (Agustí Alcoberro), i dos articles sobre la celebració de la Diada a Moià entre 1904 i 1939 (Jaume Clarà) i durant la Transició (Clarà i Roser Portet). La revista finalitza amb l'estudi que fa Jaume Clarà d'un pamflet austriacista desconegut de 1709 trobat en un manuscrit de l'Arxiu Històric de Moià.

J.M. BENAUL
BERENGUER
Nova manufactura
i impuls
emprenedor

Sabadell: Fundació Bosch Cardellach, 2015, 104 p., 12 €.

Estudi on s'analitza el canvi de la tradicional integració vertical de les manufactures cotoneres per l'especialització vertical amb el sorgiment de petites i mitjanes empreses independents a Sabadell, una vila que va conservar la producció de draps de llana alhora que desenvolupava la nova manufactura. El llibre n'analitza els orígens, la formació, els recursos patrimonials, els prestataris i prestadors, la mobilitat dels empresaris i l'àmbit de reclutament dels treballadors. Acaba amb la fi d'aquests fabricants i dos apèndixs sobre les relacions de parentiu i el destí final dels trenta-quatre fabricants que hi havia el 1820.

A. SÁNCHEZ DEL
POZO
El patrimoni
sincer
El romànic de l'Alt
Àneu

Esterrí d'Àneu: Consell Cultural de les Valls d'Àneu, 2015. 93 p.

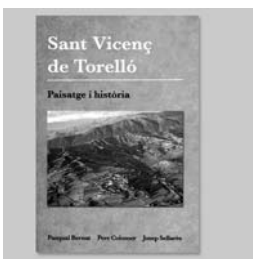
Estudi de les diferents esglésies romàniques del municipi de l'Alt Àneu al Pallars Sobirà, on l'autor fa una descripció de cada església amb mapes, plànols i imatges dels diferents temples. Abasta Alós d'Isil (Sant Llúser, Sant Pere i Santa Eulàlia), Àrreu (Mare de Déu de les Neus i Sant Serni), Sant Martí de Borén, Sant Llorenç d'Isavarre, Sant Joan d'Isil, Sant Pere de Sorpe, Sant Andreu de València d'Àneu, i Son (Sant Pere de l'Abadia, Mare de Déu de Belleró i Sant Just i Sant Pastor).

DD.AA.
Ponències.
Revista del Centre
d'Estudis de
Granollers, 19

Granollers: Centre d'Estudis de Granollers, 2015. 200 p.

Anuari del Centre d'Estudis de Granollers on es publiquen diferents ponències: Paco Monja analitza l'evolució de la premsa a Granollers de 1982 a 2014; Eduard Navarro tracta les víctimes de la repressió franquista a Granollers i el Vallès Oriental entre 1939 i 1945; Marc Guàrdia, el poblat ibèric de Puig del Castell de Samalús; Jordi Planas, l'expansió i la crisi de la vinya al Vallès entre 1860 i 1940; Jaume Dantí, les respostes de Granollers al qüestionari de Patiño; Carme Giménez, els orfes de la Guerra Civil; Francesc Roma, la societat en guerra a l'Alt Congost entre 1936 i 1950, i Victor Braojos, la música per a l'obra de Manuel J. Raspall a Cardedeu.

P. BERNAT; P.
COLOMER; J.
SELLARÈS
Sant Vicenç de
Torelló

Sant Vicenç de Torelló: Ajuntament de Sant Vicenç de Torelló i Agrupació Cultural Sant Vicenç de Torelló, 2015. 229 p., 15 €.

Monografia escrita a sis mans amb tres parts ben definides, una per autor. Josep Sellarès és l'encarregat de posar el marc geogràfic a la població, situant-la físicament en el medi natural concret i en les condicions meteorològiques particulars. Pasqual Bernat fa un llarg repàs de la temporalitat històrica des de la prehistòria fins al segle XVII. I finalment Pere Colomer, en la part més extensa, abasta des del segle XVII fins al 1936. Tot i que es fa referència a la implantació industrial, amb la creació de diverses colònies, i al pas de la societat rural a la urbana, bona part del llibre està dedicada a temes agraris o d'estructures urbanes. És interessant remarcar l'espai dedicat al món associatiu.

noticiari

159

1 Agenda

■ ■ Curs: «El Vallès: de la societat agrària a la societat industrial»

SABADELL, 4, 11 I 18 DE NOVEMBRE. ORGANITZEN: FUNDACIÓ BOSCH I CARDELLACH I CENTRES D'ESTUDIS DEL VALLÈS.

■ IX edició de l'Espai Despuig
PERALADA, 14 DE NOVEMBRE. ORGANITZA: INSTITUT RAMON MUNTANER. ■

■ Tercera Jornada d'Estudis de l'Alt Urgell
OLIANA, 14 DE NOVEMBRE. ORGANITZA: INSTITUT D'ESTUDIS COMARCALS DE L'ALT URGELL.

■ VIII Trobada de Centres d'Estudis i Estudiosos d'Eramprunyà: «Els moviments migratoris»

BEGUES, 14 DE NOVEMBRE. ORGANITZEN: CENTRE D'ESTUDIS BEGUETANS I CENTRES D'ESTUDIS DE L'ANTIGA BARONIA D'ERAMPRUNYÀ.

■ XI Col·loqui de Tardor: «Pere Alsius Torrent, en el centenari de la seva mort»
BANYOLES, 20, 21 I 22 DE NOVEMBRE. ORGANITZEN: CENTRE D'ESTUDIS COMARCALS DE BANYOLES I UNIVERSITAT DE GIRONA.

■ III Jornades d'Estudis del Segrià

ARTESA DE LLEIDA, 21 DE NOVEMBRE. ORGANITZA: CENTRE D'ESTUDIS COMARCALS DEL SEGRIÀ.

■ XI Trobada d'Entitats i Associacions Culturals de les Comarques de la Diòcesi de Tortosa
ALCANAR, 29 DE NOVEMBRE. ORGANITZEN: MUSEU DE LES TERRES DE L'EBRE, URV I INSTITUT RAMON MUNTANER.

2 Noticiari

X CONGRÉS DE LA COORDINADORA DE CENTRES D'ESTUDIS DE PARLA CATALANA «RECURSOS I TERRITORI. PERSPECTIVA HISTÒRICA I NOUS EQUILIBRIS»

Manresa, 21, 22 i 23 d'octubre de 2016

Hom ha projectat diverses mirades sobre els recursos, malauradament sovint dissociades. La visió històrica sobre el seu ús i els conflictes i solucions que han generat queda reforçada per la d'altres disciplines científiques i tècniques i, alhora, la saviesa i l'experiència del passat poden il·luminar el tractament present i futur dels recursos avui dia disponibles.

El congrés es convoca amb aquesta perspectiva múltiple. Si bé es manté una visió holística sobre els recursos, a efectes de participació s'han elegit quatre àmbits en funció de quatre grans necessitats humanes:

Àmbit 1: Alimentació

Agricultura, ramaderia, pesca i aqüicultura, cada una relacionada amb uns recursos (sòl, aigua, clima), amb unes infraestructures determinades i amb altres factors que les poden condicionar. Com s'ha resolt l'alimentació en el passat i, com evolucionarà en el futur?

Àmbit 2: Poblament

Vinculat històricament a la proximitat als recursos de subsistència, amb la generalització del transport massiu el poblament s'ha concentrat en les ciutats i conurbacions. Com s'ha resolt el poblament en el passat i com evolucionarà condicionat pel futur canvi energètic?

Àmbit 3: Comunicacions

Mobilitat de persones, transport de mercaderies i comunicació a distància requereixen xar-

xes al territori, sovint en conflicte amb altres usos. Què ens ensenyen les comunicacions del passat i quines oportunitats s'obren en el futur de cada territori?

Àmbit 4: Energia

Històricament, els recursos energètics eren locals i s'aprofitaven les condicions climàtiques. Els combustibles fòssils i l'urani són fonts d'energia molt més potents, però comporten riscos i impactes ambientals greus i el seu control s'escapa de la ciutadania. Com s'han dotat d'energia les comunitats locals i quin nou plantejament social, tecnològic i territorial caldrà per al sistema energètic del futur?

Consell de redacció: Victòria Almuni (C.E. Senjencs), Joan Busqueta (UdL), David Cao (P. Estudis Osonencs), Joaquim Capdevila (UdL), Enric Garcia Domingo (M. Marítim Barcelona), Narcís Figueras (UOC), Antoni Gavaldà (URV), Oriol Granados (CE. Montjuïc), Carla González Collantes (UIC), Oscar Jané (UAB), M. Carme Jiménez (IRMU), Joan-Lluís Mas (Terra dels Avis, Cat. Nord), Lourdes Plans (C.E. Històrics de Terrassa), Joaquim M. Puigvert (UdG), Mercè Renom (C.E. Comarcals Baix Llobregat), Teresa Reyes (Oficina Patrimoni Cultural - Diputació Barcelona), Enric Saguier (UdG), Carles Santacana (UB), Sebastià Serra (UIB), Ramon Ten (S. Arqueologia i Paleontologia. G.Cat), Francesc Viso (CCEPC).

Consell assessor: Agustí Alcoberro (MHC), Ferran Archilés (UV), Josep Casanovas (UVic-UCC), Montserrat Duch (URV), Enric Guinot (UV), Antonieta Jarne (UdL), Antoni Mas Forners (C.E. Repoblació Mallorca. UIB), Marina Miquel (MHC), Conxita Mir (UdL), Vicent Olmos (UV), Joan Peytaví (UPVD), Santi Ponce (UVic-UCC), Joan Santacana (UB), Josep M. Sans Travé (ANC), Gemma Tribó (UB), Antoni Virgili (UAB)

<http://www.sre.urv.es/irmu/plecs/>.

Revista editada per:

INSTITUT RAMON MUNTANER
Fundació privada dels Centres d'Estudis de Parla Catalana

CENTRES D'ESTUDIS DE PARLA CATALANA
www.ccepc.org

Amb el suport de:

 Generalitat de Catalunya

 Diputació de Barcelona
xarxa de municipis

 DIPUTACIÓ DE TARRAGONA

FUNDACIÓ JOSEP IRLA

 FUNDACIÓ PRIVADA MÚTUA CATALANA

 Diputació de Girona

 Diputació de Lleida

 INSTITUT D'ESTUDIS ILERDENCS
Fundació Pública de la Diputació de Lleida